

In 2005 werd aan de Universiteit van Groningen een workshop georganiseerd rond etnisch nationalisme en taalnationalisme in de Nederlanden en Noord-Europa. De bijdragen van de verzamelbundel werden gegroepeerd in vier afdelingen. Eerst komen de methodologie en het theoretische onderzoek aan de beurt. Maarten Van Ginderachter (*How useful is the concept of ethnolinguistic nationalism? On imagined communities, the ethnic-civic dichotomy and banal nationalism*, pp. 1-13) zoekt een werkbare definitie van etnisch nationalisme en taalnationalisme. Na een mooi overzicht van de vijf kwartjes die de afgelopen 25 jaar het theoretische debat rond het natie-concept hebben gedomineerd (met objectieve of subjectieve bouwstenen, gegeven of geconstrueerd, oud of modern, gedragen door een elite of de massa, maatschappelijk positief of destructief?) en van de daaruit volgende 'clustering' van het debat rond twee stereotypen (constructivisten en primordialisten) en natie-soorten (etnisch en civiel), een dichotomie die allebei even primitief als onjuist blijkt, belandt hij bij het etnosymbolisme van A.D. Smith. Dat biedt immers een analytisch instrument om het etnisch nationalisme en taalnationalisme als een stadium tussen de twee absolute polen etnisch/civiel te bestuderen. Daardoor kan vermeden worden dat het overbenadrukt wordt bij de studie van het nationalisme van kleine taalgebieden (en civiele elementen over het hoofd gezien), of dan weer genegeerd wordt bij de beschrijving van het nationalisme van de grote natiestaten. In de volgende bijdrage vraagt Joep Leerssen aandacht voor de rol van cultuur in het nationalisme (*Linguistic Geopolitics and the Problem of Cultural Nationalism*, pp. 15-36). Hij betreurt dan ook de passieve rol die cultuur in het onderzoek, zelfs na de *cultural turn*, toebedeeld kreeg, als symptoom maar nooit als katalysator of oorzaak. Leerssen stelt daar tegenover, aan de hand van de situatie in Duitsland van de vroege tot midden 19de eeuw, dat vanaf het begin het nationalisme

Petra Broomans, Goffe Jensma, Hans Vandevoorde & Maarten Van Ginderachter (eds.), *The Beloved Mother tongue. Ethnolinguistic Nationalism in Small Nations. Inventories and Reflections*, Leuven-Paris-Dudley (Ma), Peeters, 2008, xiii + 214 pp., ill., krt., tab., diagr., ISBN 9789042921504 (Groningen Studies in Cultural Change, vol. XXXIII)

vorm kreeg op een etnische en linguïstische basis: daarbij werd, net zoals in de rest van Europa, territorium 'ingekleed' met cultuur, in reactie op een door Napoleon territoriaal zeer vloeiend geworden Europa. De ideeën van bv. Ernst Moritz Arndt, die vaderland in (etno-) linguïstische termen definieerde, vonden weerklank bij een generatie intellectuelen die het als eervol beschouwden om politiek 'nuttig' te zijn. Leerssen ontwikkelde matrices voor de studie van die 'cultivation of culture' door de intellectuelen tijdens de Hrochse fase A. Verspreid over Europa onderhielden zij transnationale netwerken: cultureel nationalisme was net als de romantiek een internationaal fenomeen, dat de nationale actoren een discours, retoriek en mal verschaftte. Daarbij sluit de laatste bijdrage in dit eerste luik aan, over de rol van etnisch- en taalnationalisme bij de transmissie en receptie van buitenlandse literatuur en de ontwikkeling van een nationaal literair zelfbeeld (Petra Broomans, *The Concept of Ethnolinguistic Nationalism and Cultural Transfer. The Reception of Scandinavian Literature in Flanders and the Netherlands*, pp. 37-47): culturele 'overdragers' (vertalers, recensenten, journalisten, historici, academici, leraren, bibliothecarissen, boekhandelaars, uitgevers, schrijvers enz.) breken, uit esthetische, ideologische en/of politieke overwegingen, de schotten tussen etnische, linguïstische, culturele en literaire groepen af en maken communicatie mogelijk, onder de vorm van 'culturele transfers', d.w.z. het invoeren van een cultureel object en het herhalen van de context waaruit het komt naar het context waarin het opgenomen wordt. Zo diende de Scandinavische literatuur rond 1900, metaandacht voor vrouwenemancipatie en taalminderheden, in de Nederlanden als middel om de nationale literatuur te bekritisseren en te vervangen door een vernieuwende stroming. De auteur neemt (weliswaar kritisch) als uitgangspunt Eric Hobsbawm, waarvoor het etnisch- en taalnationalisme slechts tijdens de

belle époque (1880-1914) figureerde, na het burgerlijk liberaal nationalisme vanaf 1830 en opgevolgd (tot 1950) door het rechts nationalisme, m.a.w. dat wat Leerssen daarvoor overtuigend als achterhaald had bewezen (maar zo'n discrepanties zijn natuurlijk eigen aan verzamelwerken). Ook wordt hier nergens verwezen naar het werk van Bart Dooms (*Een gezonde Noordvorst*) dat voor Vlaanderen aanzetten tot de problematiek levert.

Van Ginderachter en Leerssen brachten niets wezenlijk nieuws, maar het zijn wel heel goede overzichten van wat (door hen) reeds eerder is gepubliceerd (wel lijkt voetnoot 7 bij Leerssen te stellen dat de externe eentaligheid van de besturen in Vlaanderen en Wallonië-gebieden aan de taalgrens daargelaten – niet in 1932 maar pas in 1963 in principe werd vastgelegd). Dat geldt ook voor de bijdrage rond de Vlaamse casus, in het tweede luik dat de politieke invloed van taal in het Nederlandse taalgebied behandelt. Bruno De Wever (*From Language to Nationality. The Case of the Dutch-speaking Belgians in the Nineteenth Century*, pp. 49-61) gebruikt het model van Miroslav Hroch om de centrale vraag te behandelen waarom pas na de Eerste Wereldoorlog eentalige gebieden en een aparte Vlaamse staat geëist werden, m.a.w. waarom taaldiscriminatie niet automatisch leidt tot een nationale beweging die een eigen staat eist volgens taalgrenzen. De sociale achtergrond van de Vlaamse beweging speelde daarbij uiteraard een rol: die is, merkt De Wever op, echter nog steeds onvoldoende onderzocht (zeker voor de negentiende eeuw), net als de sterkte van het (sub-)nationaal gevoel t.o.v. Vlaanderen en België. Goffe Jensma brengt eenzelfde historisch overzicht wat de Friese beweging betreft (*Minorities and Kinships. The Case of Ethnolinguistic Nationalism in Friesland*, pp. 64-78). Opvallend daarbij is dat rond 1900, na een leegloop van de Nederlandse provincie, de Hrochse evolutie stilvalt tijdens fase B en het nationalisme verandert in regionalisme. Het provinciebestuur neemt toenemend

de taak op zich de Friese taal en cultuur te beschermen; de identiteitsvorming put niet langer uit een veronderstelde etnische en linguïstische verwantschap met Angelsaksen en Scandinaven, maar men positioneert zich als bedreigde minderheid, die langs wettelijke weg beschermd dient te worden.

Het derde luik in de bundel groepeert de Noord-Europese casussen. Godelieve Laureys (*Language Policy as a Cornerstone of nation-building. Linguistic Identities in the Nordic Countries*, pp. 79-91) concludeert dat de evolutie van de nationale bewegingen in Noord-Europa het Hrochse model volgen. Zij vindt het echter paradoxaal dat in Noorwegen en Finland de natievorming in een stroomversnelling kwam na de inlijving bij resp. Zweden en Rusland (integendeel zou men denken). Specifiek voor beide landen was dat de drijvende kracht buiten de steden lag, aangevuurd door culturele activisten, die een eigen cultuurtaal promootten en een nationaal verleden construeerden. Zweden en Denemarken dienden zich in de 19de eeuw dan weer te ontwikkelen van voormalige rijken tot natiestaten: hier zette men zich onder meer in volkshogescholen, piëtistische groepen, arbeiders- en jeugdorganisaties en (typisch voor Scandinavië) geheelonthoudersverenigingen, af tegen de lutherse staatskerk en de taal van de elite, die vol leenwoorden stak. Dat toen ook het Scandinavisme opgeld deed, lijkt niet zo paradoxaal als de auteur stelt, als men weet dat die gedachte vooral bij de intellectuelen en studenten (in de stad) leefde. De rol van de geestelijkheid in het nationalisme is het onderwerp van een afzonderlijke bijdrage (Nikolaj Bijleveld, *Language, National Culture and the Clergy in Nineteenth-Century Denmark*, pp. 93-107), waarin de bewering dat die rol zelden onderzocht werd (p. 94) alvast voor Vlaanderen niet opgaat. De auteur gaat daarvoor de sermoenen na (tijdens de oorlog met Duitsland over Sleeswijk, waarbij taal de uitdrukking en voorwaarde voor de Deense nationaliteit

werd), want de Deense kerken functioneerden als centrum waar mensen uit alle klassen van de samenleving geconfronteerd werden met ideeën over Deense cultuur en identiteit, die religieus gelegitimeerd werden: de clerus als culturele middelaar tussen sociale groepen en regio's. De laatste Noord-Europese bijdrage illustreert hoe nationale volksliederen vrij gekozen worden en betekenen wat men wil dat ze betekenen: wat ontstaat door lenen en samenstellen, lijkt na een tijdje natuurlijk en authentiek (Clas Zilliacus, *The Song of the Mother Tongue. Swedophone Finland as Text*, pp. 109-119). Zo is de muziek van het Finse nationaal volkslied van Duitse romantische oorsprong en de Finse tekst werd pas veertig jaar na het Zweeds origineel opgesteld. Typisch voor de inwisselbaarheid van de nationale cultuuruitingen toen, is dat het nationaal volkslied van de Zweedstalige bevolking van Finland (*Modermålets sång* uit 1897), waar het personaliteitsbeginsel geldt ("het territorium volgt de persoon"), een ode is aan de moedertaal, zonder enige referentie aan of informatie over de specifieke situatie, dus in principe perfect is om te dienen voor andere taalgebieden ("de moedertaal is de enige taal die door iedereen gesproken wordt"). Een daarmee verbonden culturele transfer was de koortraditie die vanuit Duitsland over Estland (waar de kooroptredens uitgroeiden tot politieke bijeenkomsten) naar Finland was gekomen.

Het laatste deel van de bundel behandelt verschillende ideologische aspecten van het etnisch- en taalnationalisme. Zo weerleggen Charlotte Gooskens & Renée van Bezooijen (*Linguistic Distance between 'Flemish' and Norwegian around 1900*, pp. 121-138) op wetenschappelijke en kwantificeerbare wijze (met behulp van het zgn. SAMPA-alfabet) de thesis van Omer Wattez betreffende de (veronderstelde hechte) relatie tussen het Noors en het 'Vlaams': Wattez wou op die wijze de omgangstaal in Vlaanderen dezelfde status

als het Noors verschaffen en dus verhogen ten opzichte van het Nederlands. Voor de situering van Wattez gebruiken de auteurs echter Hendrik Elias en voor de schets van de taaltoestanden R. Willemyns & W. Daniëls, *Het verhaal van het Vlaams*: de reden dat zij niet op de hoogte zijn van de wetenschappelijke historiografie van de laatste decennia wordt elders in dit nummer van *Wt* uiteengezet (cf. de recensie door Lode Wils van: N. van der Sijs & R. Willemyns, *Het verhaal van het Nederlands*). De pangermanist Wattez figureert ook in de bijdrage van Greet Draye over de houding van Vlaamse (flamingantische) schrijvers ten opzichte van Duitsland (*The power of illusion. Flemish writers on Germany, 1870-1914*, pp. 139-155), naast de schrijvers verenigd in De Distelen C.J. Hansen (de Dietse beweging). Daaruit blijkt dat in tegenstelling tot de drie aangehaalde voorbeelden die een speciale band met Duitsland voorstonden, de *mainstream* Vlaamse beweging een heel andere kijk op het etnisch nationalisme en taalnationalisme had en de oosterbuur geen speciale plaats toekende (de tweedeling herhaalde zich tijdens de Eerste Wereldoorlog in het kielzog van de *Flamenpolitik*). In een goed onderbouwde bijdrage weerlegt Marnix Beyen de vaak geponeerde stelling (van Potgieter over Huizinga tot Mak) dat Nederland geen, als 'slecht' geduid, etnisch-cultureel nationalisme kent (*The Netherlands: An Ethnic Nation in spite of Itself*, pp. 157-169): de auteur toont aan dat er wel degelijk fundamenteel etnische elementen in het Nederlands nationaal discours van de 19de en 20ste eeuw te vinden zijn, maar omdat de etnische basis van de natie zo evident was, diende dat niet geëxpliciteerd te worden. Dat is ook logisch, aangezien elk nationalisme zowel civiele als etnische elementen bevat; de verhouding tussen die twee polen veranderde voor de Nederlandse casus wel naargelang van de historische omstandigheden (hetzelfde geldt, binnen het etnische element, voor de verhouding tussen culturele en biologische

kenmerken). Beyen concludeert dat juist omdat het etnische element zo subtiel en impliciet is (tot in het 'historisch canon' toe), het land nu worstelt met de multiculturele samenleving. Het laatste luik wordt afgesloten met de these van Hans Vandevoorde dat de opkomst van het ras-concept het etnisch-linguïstisch (sub-) nationaal discours, meer bepaald de verheerlijking van het eigen, nationaal verleden, fundamenteel beïnvloedde (*Race, Language and Nation at the Antwerp Universal Exhibition of 1894*, pp. 171-186). Hij onderzoekt daarvoor de journalistieke en literaire beschrijvingen van de Wereldtentoonstelling van 1894 in Antwerpen. Zijn bronnenmateriaal is echter te beperkt en de link met de Vlaamse beweging te onduidelijk om tot meer dan veronderstellingen en interpretaties te kunnen komen: meer onderzoek is dan ook gewenst.

In hun *Conclusion* (pp. 187-190) stellen de redacteurs vast dat "de geliefde moedertaal", in tegenstelling tot wat Hobsbawm beweerde, inderdaad al van het begin centraal stond in het nationalisme. Zij sommen ook een aantal verdere onderzoekspistes op, die het Hrochse model verder kunnen nuanceren of misschien zelfs amenderen: de opkomst van het racisme-concept, het verschil in separatistische tendensen (helaas hanteert men hier opnieuw het gediscrediteerde begrip "patriottisme" wanneer het over de grote natie-staten gaat, cf. hierover bv. B. Brincker, *The distinction between patriotism and nationalism, in: When did the Danish nation emerge? A review of Danish historians' attempts to date the Danish nation*, in: *National Identities*, jg. 11, 2009, nr. 4, pp. 354 e.v.), de interactie met andere identiteiten (zoals regio, klasse, religie, sekse en transnationale en rijksidentiteiten) of met de literatuur. Bijzondere aandacht dient er te gaan naar de sociale oorsprong, de lokale inbedding en de transnationale netwerken van de nationale 'middelaars'; daarbij dient buitendien de rol van de vrouw beter belicht te worden. Ook dient het begrip massificatie

(Hrochs fase C) beter gedefinieerd te worden (om de *from below*-aanpak te stimuleren), de mogelijkheid onder ogen gezien worden dat men terug kan gaan van fase B naar A of van C naar B, als gevolg van maatschappelijke veranderingen zoals bijvoorbeeld oorlogen kunnen veroorzaken (bv. de Vlaamse beweging na beide wereldoorlogen); tevens moet de nadruk bij Hroch op het politiek-economische aangevuld worden met het culturele aspect (Joep Leerssen, cf. supra). Ten slotte dient de natie(vorming) ook vanuit transnationaal perspectief bestudeerd te worden.

De samenstellers willen dat de publicatie een uitgangspunt vormt voor verdere discussie rond etnisch nationalisme en taalnationalisme, transnationale netwerken en culturele transfers; zij pleiten daarbij expliciet voor comparatief onderzoek. De bundel heeft inderdaad de verdienste een aantal elementen betreffende verschillende nationale bewegingen naast elkaar te presenteren; een vergelijking is er echter niet gebracht, noch conclusies getrokken. Ook komt het interdisciplinaire aspect niet echt uit de verf als het beperkt blijft tot het naast elkaar brengen van bijdragen van auteurs met verschillende expertise (acht taal- en letterkundigen, vier historici en één theoloog; overigens is Clas Zilliacus de enige Noord-Europeër), die daarbij ongestoord de wetenschappelijke literatuur uit het andere kennisgebied kunnen ignoreren.

Comparatief (en interdisciplinair) onderzoek is, zoals de auteurs terecht vooropstellen, de aangewezen weg om vooruitgang te boeken in het onderzoek van de nationale bewegingen in Europa. Zij hebben daarvoor een aantal nuttige bouwstenen aangereikt. Voor het vergelijkende werk dienen echter nog verdere stappen gezet te worden.

[Luc Boeva]